

УДК 141.319.8+130.2+1:316.3

Коваль Т. В., канд. філос. наук, Житомирський державний університет імені Івана Франка

**СПАДКОЄМНИЦТВО ТРАДИЦІЇ В КУЛЬТУРІ УКРАЇНСТВА:
СТРАХ СТАРОСТІ В СТЕРЕОТИПАХ КУЛЬТУРНОГО
ДОСВІДУ СКІФІВ, САРМАТІВ І СЛОВ'ЯН**

Стрімке старіння європейських спільнот, й зокрема української, актуалізує необхідність аналізу проблеми страху старості у сучасної людини. Важливо розглянути, наразі, ставлення до старості на різних культурно-історичних етапах етногенезу та культурогенезу тих народів давнини (локальних культур), що проживали на території України, подекуди ще й досі на її теперішніх землях мешкають їх прямі нащадки, щоб зрозуміти каузальну основу появи в них страху старості. Це дає змогу аналізу спільних та відмінних його рис у них та наших сучасників. При реконструкції соціального і духовного життя давніх слов'ян будемо виходити із міркування щодо їх європейської автохтонності. Тому видається доцільним залучити до аналізу й фольклорні пам'ятки, а також напрацювання істориків.

Звернемося до відомостей про сарматів: «Предки наші, відомі всьому світові Слов'яни, або Сармати і Руси, об'єднавшись з Литовцями і Поляками по добрій волі і заради обопільної оборони від чужоплемінних...» [4, 104], – читаємо у аноніма XVIII ст. у його «Історії Русів». Тому слід звернути увагу на культурні стереотипи і практику щодо старості у цих мешканців Причорномор'я і Поволжя, щоб здійснити спробу реконструкції каузальної основи страху старості у цій спільноті.

Так, у «сарматську епоху» життя сармата (до сарматських племен давньогрецький історик і географ Страбон, як відомо, відносив, окрім «царських сарматів», ще й язигів і ургів) чітко було розділено на етапи. Після проходження чоловіком ряду ініціацій, відповідно до віку, наступав етап поступового відходу від життя (з 45 до 60 років). Останній семирічний цикл, – «стариківський», завершувався його бививством [5]. Саме таке становище чоловіків похилого віку і могло

породити у них страх старості (через крайній вияв негативізму з боку соціуму до старої людини). Однак звернемо увагу на високий статус жінки у сарматській спільноті, який дає підстави розглядати її матриархальною, на відміну від іншої людності на теренах земель, на яких нині знаходиться Україна, – скіфів, що дотримувалися патріархату (А. Тереножкін, І. Черняков, Е. Яковенко та ін.). На честь останніх античні мандрівники, історики й географи називали, навіть, ці землі Скіфією. Тому важко стверджувати, що сарматами практикувалося убивство жінок цієї вікової групи. А, отже, страх старості у них міг мати й інші причини.

Крім того, подібний досвід не обов'язково мав місце, на наш погляд, у тих груп людей, які названі ще одним грецьким істориком та письменником Геродотом – «скіфами-орачами» чи «скіфами-землеробами». На таку думку наводить наявність у археологічних матеріалах даних про продірявлені скіфськими стрілами кістяки мешканців Стародавньої Скіфії, що жили північніше «царських скіфів» Причорномор'я [2]. А також варто враховувати й залишки великих поселень доби бронзи на теренах України вище дніпровських порогів [1]. Етнічно «нецарські» скіфи могли й не належати до скіфських племен, а просто бути деякий час данниками останніх. Тому їхня культурна спадщина і традиція, в тому числі у ставленні до старості, могли бути іншими, ніж у «царських скіфів» чи їх супротивників сарматів (за легендою, нащадків скіф'янок та місцевих рабів).

Наголосимо, що у традиційному українському суспільстві можна виділити такі вікові групи: діти, неодружена молодь, одружені чоловіки й жінки, літні люди. Як зазначає М. Гримич, найстарша вікова група означалася термінами віку – старий, стара, а також термінами спорідненості, які виступали також у ролі вікових термінів – дід, баба. До речі, бабою називали не лише жінку похилого віку, але й одружену жінку середнього віку. Якщо для переходу з однієї вікової групи до іншої (наприклад, від хлопчаків до юнаків) була ініціація, то перехід у вікову групу літніх людей не супроводжувався спеціальними обрядами. Крім того, на думку М. Гримич: «Українська соціальна культура не має геронтологічних традицій, за якими група найстарших мала найбільше привілеїв» [3, 218]. Відтак, поступово, передаючи господарство в управління синові, батько втрачав свій статус господаря садиби, тобто люди похилого віку займали нижчу ієрархічну сходинку від більш молодих самостійних господарів. Але вони мали, все ж таки, авторитет як носії мудрості та виступали у ролі радників. Проте, зважаючи на те, що їхньою соціальною функцією було виховання дітей (цим також займалися й старші діти в родині), а культурною – передавання традиції, можна говорити про їхній доволі амбівалентний статус – на рівні дітей, з одного боку, коли йдеться про обов'язки господар-

ського плану. З іншого ж – з позицій носія знання, в тому числі сакрального типу – досить шанований.

Однак не можна говорити про незалежність та високий статус людини похилого віку у всіх слов'янських групах, а, отже, і їх тотальну авторитетність на всіх етапах розвитку слов'янської культури, тим більше впродовж всього періоду етногенезу різних її груп. Настання старості в слов'янських землях асоціювалося, насамперед, зі зміною статусу у спільноті через втрату управлінських функцій на рівні сім'ї та обмеження прав власності. Тобто, тогочасна людина у цьому культурному колі знала, що за традицією мала передати управління своїм майном (а, отже, і добробутом) своїм дорослим дітям. І її статус, наразі, буде забезпечуватися лише авторитетом мудрості або любові дітей до неї (і не лише синів, бо в традиції українства, наприклад, зафіксований мінорат в успадкуванні батьківського майна).

Досить важко реконструювати всі причини геронтофобії (і страху старості) в локальних культурах у стародавні часи, зокрема асирійців чи ж римлян, давніх греків або ж кельтів, етрусків чи ж сарматів. Та все ж варто спрямувати подальші дослідження у цій царині через важливість і доцільність, як видається, вироблення стратегії повернення статусу старості як віку мудрості, якщо й не на теренах всієї Європи, то хоча б України, щоб більш активно включати людей похилого віку у громадське життя (на основі осмислення культурного досвіду спільнот попередніх епох). Адже саме вони забезпечують у суспільстві зв'язок і культурну наступність поколінь: передачу культурних надбань і традицій, зв'язок минулого, теперішнього та майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відейко М. Ю. Україна : від антив до Русі / Михайло Відейко. – К. : Кріон, 2000. – 240 с.
2. Відейко М. Ю. Україна : від Трипілля до антив / Михайло Відейко. – К. : КВІЦ, 2008. – 280 с.
3. Гримич М. Статевовікова стратифікація // Українська етнологія: [навч. посібник] / за ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2007. – 400 с.
4. Історія Русів / [пер. І. Драча; вступ. ст. В. Шевчука]. – К. : Рад. письменник, 1991. – 318 с.
5. Попович М. В. Раціональність і виміри людського буття / М. В. Попович. – К. : Сфера, 1997. – 290 с.